

Andrejs Svilāns, Daina Roze, Valentīns Lukaševičs

AUGI KĀ LATGALISKĀS IDENTITĀTES ZĪME KULTŪRAINAVĀ, RAKSTOS UN STĀSTOS

Raksts atklāj, ka par latgaliskās identitātes zīmēm pieņemti 139 dažādi augi. Populārākie latgaliskie augi ir 19. gs. beigās–20. gs. sākumā muižās un zemnieku sētās audzētie svešzemju lakstaugi un krūmi, vietējās floras kokaugi. Priekšstatu par latgaliskajiem augiem radījuši redzētie dārzi un stāsti, par nozīmīgu atzīta literatūras un klasiskās folkloras ietekme. Pētījumā izmantota anketēšana un rakstveida intervija. Materiāla analīze veikta ar salīdzinošo metodi.

PLANTS AS A SIGN OF LATGALIAN IDENTITY IN CULTURAL LANDSCAPE, WRITING AND STORIES

Mass settlement of Latvian rural inhabitants in towns and cities started just a little more than a hundred years ago, therefore bond with nature is a specifically Latvian identity sign. Studying the peculiarities of a nation, garden and plants give an opportunity to see and understand what is hard to get in a direct way as garden reveals the hidden and open processes that have taken place and are still happening in the economic, political, and social life of an individual person or the whole society. To form a perspective on the plants existing in the cultural environment as a socially significant phenomenon in Latvian identity development and preservation, in 2008 interdisciplinary research „Plants as a sign of Latvian identity” was initiated in Latvia.

The present article „Plants as a sign of Latgalian identity in cultural landscape, writing, and stories” covers the results of the fifth cycle of the above mentioned research. The goal of the research was to make out which plants are assumed to be the sign of Latgalian identity. The authors of the present paper were interested in singling out the factors that were considered essential by respondents in the formation of the notion of Latgalian plants, the colours believed to belong with Latgalian garden. Collecting stories was also considered important because not everything is preserved in written sources and, as the previous studies revealed, respondents’ stories were those that made it possible to understand the role of plants in the sustaining of identity. The research made use of questionnaire and written interview. The obtained results were analyzed by means of the comparative method using evidence of the cultural landscape, popular works by Latgalian authors, press periodicals published in Latgalian, literature in horticulture and gardening, archive materials of the Open-Air Ethnographical Museum of Latvia, internet resources, postcards from the private collection of Andrejs Svilāns and the prior results gained within the interdisciplinary research „Plants as a sign of Latvian identity”. We set to reveal in the research what opportunities for investigating Latgalian identity are offered by the plants grown in the cultural landscape of Latgale and the way the obtained results extend the existing studies

of Latvian identity.

Summarizing the results of 93 questionnaires and oral interviews, 139 diversities were recognized as Latgalian plants including 54 caulescent plants – decorative plants, 35 vulnerary plants and herbs, 22 trees and 28 shrubs. The notion of the Latgalian as well as Latvian plants, according to the respondents, has been formed mostly by the gardens seen by their parents, grandparents, relatives as well as their stories. The impact of fiction and classical folklore is recognized as most essential in case of Latvian plants. The plants growing in the cultural landscape used by writers of fiction are signs that are understood and unite people belonging to a particular cultural space, they function as symbols of Latgale and the native homestead. Works produced both in Latgalian and Latvian literary language by Latgalian authors have cultivated and continue to cultivate Latgalian self-awareness, but print bans and works produced before emigration and during emigration by Latgalian writers have attributed specific worth to fiction and folklore.

The research revealed that identity signs are rather stable; both Latvian and Latgalian plants were most often assumed to be those grown by a couple of preceding generations – basically at the end of the 19th–beginning of the 20th century in estate and peasant gardens. These plants are considered to be Latgalian though their origin in most cases is not the local flora. At the same time in their replies to the question what should not be grown in a Latgalian garden respondents replied – „foreign plants”, meaning plants that had entered rural homesteads later on (in recent decades).

The research showed that, unlike respondents from other regions, Latgalians perceive their regional landscape in a more syncretic way, not excluding plants that, due to some stereotypical notions or symbolism, do not „fit” into it, e. g. alders, aspens, osiers, etc.

Traditions are formed in a long-term period, but those originated in the second half of the 19th century had a special significance. Under conditions of Russification, they helped to maintain Latgalian identity, also planting particular plant combinations in line with the notion of a Latgalian garden.

The information concerning plants grown in peasant homesteads in Latgale is rather scarce in the materials of the Open-Air Ethnographical Museum of Latvia, as compared to other regions. Investigation of detached homestead and village garden cultures might be a task of the further research, as village was a closed community that maintained Latvian traditions.

The research brought out several debatable issues that remain unanswered. To find answers to them, a necessity to address directly the supplier of information emerged clearly in further research as well as to prepare visual material – photographs, drawings that would make it easier to identify plants and reduce the problem of taxonomic differentiation that appeared in the preceding research. For instance, it is not clear where is the border between „briar-roses” – wild rose species (*Rosa* sp.) and cultivated rose species and old cultivars as well as between willows (*Salix fragilis*), pussy willows (*S. caprea* or *S. acutifolia* x *daphnoides* ‘Pashal’) a. o. taxa of the genus *Salix*.

The present paper does not pretend to provide an exhaustive study and analysis of the factors affecting the notion of the Latgalian plants. This is the task of further studies, as, according to the prior studies of Latvian plants, each such factor is worth a separate voluminous research.

The authors of the present paper intend to proceed with the studies of garden culture as well as collecting the Latgalian names of plants grown at home, in the garden, growing in the forest, meadow, field, studying the use of plants and their economic and social significance as well as collecting stories in order to preserve this non-material culture legacy as complete and correct as possible. We hope that the paper will encourage researchers of various fields to participate in the study to use the opportunities provided by garden plants for a more unusual insight.

*Violetos bērzu lakatus
 Aprīļa vējš plēš driskās,
 Alksnis grāvmalā turas
 Sīksti un latgaliski.*

Anna Rancāne. *Piektiena.*

Latvijas lauku iedzīvotāju masveida pārvietošanās uz pilsētām sākusies tikai nedaudz vairāk nekā pirms simts gadiem, tādēļ saikne ar dabu latviešiem ir īpaša identitātes zīme. Pētot nācijas īpatnības, dārzs un tajā esošie augi sniedz iespēju redzēt un saprast to, ko grūti iegūt tiešā veidā, jo dārzs parāda atklātos un slēptos procesus, kas notikuši un notiek gan atsevišķa cilvēka, gan kopējā sabiedrības ekonomiskajā, politiskajā un sociālajā dzīvē. Lai veidotu skatījumu uz kultūrvīdē esošajiem augiem kā sociāli nozīmīgu fenomenu latviskās identitātes veidošanā un uzturēšanā, 2008. gadā tika uzsāks starpnozaru pētījums „Augi kā latviskās identitātes zīme”.

Raksts „Augi kā latgaliskās identitātes zīme kultūrainavā, rakstos un stāstos” ietver piektajā šī cikla pētījumā iegūtos rezultātus. Raksta autoriem ir svarīgi atklāt, kādas iespējas latgaliskās identitātes izpētē sniedz Latgales kultūrainavā audzētie augi un kā iegūtie rezultāti papildina jau esošos kopējās latviskās identitātes pētījumus.

Latviešu nācija izveidojās 19. gs. otrajā pusē, un tās autostereotips laika gaitā maz mainījies. Zemniecisku dzīvesveidu arī mūsdienās uzskata par vienu no latviskās identitātes pamatpazīmēm (Boldāne 2008: 23). Kā norādījis Pēteris Zeile, *Latgales cilvēka mentālā būtība ir cieši saistīta ar tā zemniecisko raksturu, pat lielākā mērā nekā latviešos vispār. Tikai 20. gadsimtā radās pašu latgaļu garīdzniecība, politiķi, intelīgences pirmajā paaudzē, dažādu profesiju pārstāvji. Protams, tas ilgstošajā zemnieciskumā ienesa jaunas nianšes, taču vecais kodols ilgstoši saglabājās* (Zeile 2006: 289). Dārzs kā neatņemama kultūrainavas sastāvdaļa ir nācijas kultūratmiņas un kultūrintitātes krātuve (Kursīte 2006: 109) un no 19. gs. beigām līdz mūsdienām bijis neatņemama zemnieka sētas sastāvdaļa. Kā norādīts Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja arhīva (BDM MZM, BDM ZM) materiālos par 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma posmu, *Latgalē audzētās puķes rotāja gan lielu, plašu māju gaišo logu priekšu, gan arī sakumpušu dūmistabu. Kādas puķes izvēlētas stādīšanai, kā iekārtot puķu dobi konkrētā gadījumā – to noteica pašas darītājas personiskā gaume un estētiskās prasības, kas sakņojās apkārtnē valdošajās tradīcijās* (BDM MZM Nr. 14: 1–2). Tradīciju veido zīmes, kuras saprotamas konkrētas kultūras kopienas pārstāvjiem. Šīs zīmes ļauj sazināties un, uzturot priekšstatu par identitātes nemainīgumu, rada drošības izjūtu (Kruks 2005: 5). Jāatzīmē, ka mūsdienās tradīciju vairs neuzlūko par pagātnes kopēšanu, bet gan par tās pārradīšanu un interpretēšanu, kas mainīgumu nepasniedz kā tradīcijas pretstatu, bet kā tai piemītošu īpašību (Bula 2011: 153). Dārzs ir mainīga un ļoti radoša vide ar personisku, estētisku, sociālu un arī materiālu vērtību. Šo vērtību nesēju proporcijas laika gaitā var mainīties ekonomisko un sociālo faktoru ietekmē. Līdz ar to mainās daļa sortimenta atbilstoši tam, kura dārza vērtība konkrētajos apstākļos dominē. Bet vienmēr dārzā būs augu kopums, kurš tiek uzskatīts par latgaliskam dārzam raksturīgu – tās ir identitāti uzturošās zīmes.

Raksta autorus³⁹ interesēja, kuri Latgales sētās augošie vai audzētie augi tiek uztverti par latgaliskās identitātes zīmēm. Tāpat vēlējamies noskaidrot faktoros, kas – pēc respondentu domām – veidojis priekšstatu par latgaliskajiem augiem, kuras krāsas tiek uzskatītas par piederīgām latgaliskam dārzam, kā arī vākt stāstus, jo ne vienmēr viss tiek dokumentēts un ir pieejams rakstiskajos avotos; kā atklāja iepriekšējie pētījumi, tieši stāsti ļāva saprast konkrētu augu lomu identitātes uzturēšanā. Stāstos atklājas cilvēku attieksme pret politiski ekonomisko izmaiņu radīto savas identitātes maiņu un to, kas mainīgajos dzīves apstākļos ļauj saglabāt uzticību sev pašam (Pranka 2007: 351). Informācijas iegūšanai izmantota

39 Augustus kā identitātes zīmi literatūrā un publicistikā ir pētījis V. Lukaševičs ESF projektā „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” (2009–2012).

anketēšana un rakstveida intervija (Krogzeme-Mosgorda 2002: 37–44), vērā ņemti nemateriālā kultūras mantojuma dokumentēšanas ieteikumi (Pujāte, Vītola 2009). Iegūtais materiāls analizēts, izmantojot kultūrainavas liecības, dažu populāru latgaļu literātu darbus un latgaliski rakstošās preses izdevumus, kā arī dārzkopības literatūru, Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja arhīva materiālus, interneta resursus, Andreja Svilāna privātkolekcijas atklātnes un starpnozāres pētījumā „Augi kā latviskās identitātes zīme” līdz šim iegūtos rezultātus (Roze 2010a, 2010b, 2010c, 2011a, 2011b, 2011c).

Priekšstats par novada kultūrtelpā notikušo ļauj saprast tās veidošanās ceļu, mūsdienu veidolu un tā komponentes. Tādēļ nepieciešams neliels diskurss Latgales vēsturē, jo, kā 1937. gadā rakstīja publicists, izdevējs, dzejnieks, politiķis un sabiedriskais darbinieks Francis Kemps, *ikvienam, kas jemas spriest par Latgali un tās dzīvi, jāiepazīstas ar viņas pagātnes likteņiem* (Kemps 1938: 13). Kā viena no īpatnībām jāatzīmē zemes apsaimniekošanas veids. Latgalē no 17. gs. līdz pat zemes reformas beigām, 1937. gadam, dominēja tāds lauku apdzīvotības tips kā sādža, vienlaikus pastāvēt arī viensētām (Balodis 1991: 209–212). 19. gs. beigās sākās pāreja no sādžas dzīvesveida uz viensētu saimniecībām, jo lielā daļā sādžu zemes mantošanas rezultātā šņores bija kļuvušas tik šauras, ka tās vairs nebija iespējams dalīt, un zemes bija pārāk maz, lai nodrošinātu iztiku (Melluma, Zariņa 2011: 13). Melānijas Martuzānes (1907–2003) bērnības atmiņas par šo laiku publicētas interneta vietnē http://www.roots-saknes.lv/Ethnicities/Latvians/FamilyLore/mana_dzimta.htm: *Atceros, ka, braucot ar vecākiem uz baznīcu, es rādīju tēvam: „Re, tēt, kādi tur skaisti gabaliņi – cits tumšāks zaļš, cits gaišāks zaļš, bet cits dzeltens.” Tēvs noteica: „Nē, meitiņ, tas nav nekāds skaistums, tā ir nabadzība.”* Saimniekošanas forma nesekmēja ekonomisko attīstību, tomēr tai bija kāda pozitīva iezīme. 19. gs., kad Latgalē bija sevišķi spēcīga rusifikācija, tieši sādžas uzturēja latvisko vidi. Nerakstītas etniskās un reliģiskās tradīcijas tika ievērotas striktāk par likumu, ar to šādu, nereti arī radniecīgu saišu cauraustu, kopienai padarot nepieejamu svešiniekiem. Tā bija savrupa un sakārtota vide, kur *nelielais puķu dārziņš, ceriņu un jasmīnu krūmi pie dzīvojamās mājas, vairāk vai mazāk stādīto koku – tas viss liecina par iekšējo kultūru un pasaules sakārtotību sevī* (Zeile 2006: 360).

Saimniekošanas veids ietekmēja dekoratīvo stādījumu vietu sētā un arī apjomu. *Latgalē puķu dārziņu vai dobes visbiežāk mēdza ierīkot dzīvojamās ēkas logu priekšā pagalmā, bet daudzkārt arī ārpus pagalma pie mājas gala logiem ielaspusē, dažos apvidos tā bijusi ļoti bieži sastopama parādība. Tas bija izdevīgi, ja sētā bija neliels pagalmiņš, pa kuru staigāja arī lopi, tādēļ puķu stādījumi ārpus pagalma – mājas galā – visai bieži novērojami sīksaimniecībās* (BDM ZM Nr. 14: 2). Tādējādi stādījumu esamība vai trūkums tieši pagalmā (BDM ZM Nr. 6578) ne vienmēr saistāms ar mājas iedzīvotāju estētiskajām jūtām un čaklumu. Pēc valstiskās neatkarības iegūšanas sādžu iemītnieki lūdza zemes komisijām paātrināt *iziešanu uz viensētām*, tomēr tas notika tikai pēc 1924. gada, kad tika pieņemts likums. Savukārt padomju okupācijas gados daļu viensētu atkal likvidēja, veidoja jaunus centrus, paplašināja esošos. Tādējādi Latgales lauku kultūrainava pusotra gadsimta laikā pārdzīvojuši vairākkārtējas izmaiņas, kuras likumsakarīgi atspoguļojās arī stādījumu izvietojumā, apjomā un sortimenta izvēlē, vai arī stādījumu trūkumā.

1917. gadā 1. Latgales kongress pieņēma lēmumu apvienoties ar Kurzemes un Vidzemes latviešiem. Nereti latgalieši tiecās iekļauties vienotā latviešu kultūras telpā, pašiem atsakoties no latgaliski latviskā. To veicināja arī pārnovadu latviešu intereses trūkums par citāda latviskuma pastāvēšanas iespējamību. Tā ir izplatīta parādība, kas raksturo apvienošanās procesu un, iespējams, sava laika kultūru – tiecoties

pēc viena un vienojoša, nevis aktualizējot atšķirīgo, par ko Ilze Sperga rakstījusi interneta vietnē <http://www.katolukalendars.lv/materiali/kulturvesture/98-musdienu-latgaliesu-literatura-autori-bez-lasitajiem>. Neskatoties uz iepriekš teikto, Latgale ir novads, kurš ikdienas komunikācijā spējis arī mūsdienās saglabāt savu valodu. Kā norādījusi sociālantropoloģe Dagmāra Beitnere (www.valoda.lv/downloadDoc_27/mid_527), *valoda norāda ne tikai piederību valodu grupai, tautai vai dialektam. Ar valodas palīdzību cilvēks stāsta par sevi un piederību savai kultūrai, tās iekšienē kādai noteiktai valodas izmantojuma tradīcijai*. Latgalē lietotā novada valoda ir dzīva, spēcīga, sulīga un dažāda. To vēl nav piemeklējis un, ļoti gribas ticēt, nekad nepiemeklēs tāmnieku izlokšņu traģiskais liktenis, kad to lietojumu publiskā telpā sabiedrībā nereti uztver kā ākstīšanos un latviešu valodas parodēšanu, tādējādi apliecinot, ka šis izlokšnes mirst.

Pētījuma laikā tika vākti augu latgaliskie nosaukumi, jo tie atklāj ne tikai augu lietojumu, dabas vērošanas dziļumu, bet arī starpkultūru ietekmi, kura Latgalei, ņemot vērā tās ģeogrāfisko novietojumu un vēsturi, ir īpaši izteikta. Tāpat bez ievēribas nav atstājama iespējamā katolicisma ietekme, kas arī palīdzējusi latgaļiem cauri drukas aizliegumu un citiem spaidu laikiem saglabāt latviskumu (Kemps 1938, Zeile 2006), kā arī reģiona ģeogrāfiskās īpatnības, kas ietver klimatiskās un augsnes atšķirības, kuras neapšaubāmi var ietekmēt gan dabīgo augu valsti, gan Latgalē audzējamo kultūraugu sortimentu.

Apkopojot 93 anketu un mutvārdu interviju rezultātus, par latgaliskiem atzīti 139 augi: 54 lakstaugi – krāšņumaugi, 35 ārstniecības un garšaugi, 22 koki un 28 krūmi. Latgalisko augu sortiments un auga vieta hierarhijā, ko noteica biežums respondentu sniegtajās atbildēs, parādīta 1. tabulā. Iekavās aiz vietas latgalisko augu rangā norādīta vieta latvisko augu sarakstā. Ja augs latvisko augu sarakstā nebija iekļauts, lietots apzīmējums „-”. Salīdzinot iegūtos rezultātus, redzams, ka lakstaugu – krāšņumaugu – sortimentā populārāko augu rangā būtiskas atšķirības nav konstatējamas. *Rudzupuķes (naktineicys, rudzupučis)* kā latgaliskā auga fenomens rakstā tiks apskatīts tālākiespējamās literatūras ietekmes kontekstā. Lielākas atšķirības ir saraksta noslēgumā, kura latgalisko augu izpratnē ir dārza sortimenta mainīgā daļa. Tajā minēti arī lakstaugi, kuri dārzos tiek uzskatīti pat par nezālēm. Acīmredzot, respondenti konkrēto augu (piem., tūruma kosas, māllēpes, tūruma atraitnītes, jānīšu) klātbūtnes biežumu izmantojuši par izvēles kritēriju.

Kādas ir mūsdienu priekšstata par latgaliskajam dārzam piederīgiem augiem attiecības ar 19. gs. beigū–20. gs. sākumā Latgales dārzos audzēto? Pēteris Dindonis, Bulduru dārzkopības skolas vadītājs, 1939. gadā rakstīja: *Priekš gadiem 50, cik atceros, vai pie katras mājas bija puķu dārziņš. Ja ne vairāk, tad galveno vietu ieņēma rožu krūmiņš un tam apkārt dažas dobītes ar ilggadējām ziemciešu puķēm, kā: kurpītēm, kliņģerītēm, mārtilrozēm, bišu krēsliņiem u. v. c.* (Dindonis 1939: 7). Jāatzīmē, ka brīvdabas muzeja ekspedīcijās iegūtās ziņas par Latgales dārzos audzēto ir trūcīgas, nelielais teicēju skaits var neatklāt visu sortimenta dažādību, tomēr tas sniedz priekšstatu par populārākajiem augiem. *No Latgalē izplatītākām puķēm pirmā vietā minamas kārsu rozes. Tās mēdza saukt arī par garām rozēm, ļoti izplatītas arī rūtas. 19. gadsimta beigās ātri izplatījās ģorgīnes jeb jorģīnes. Tāpat bieži tikušas audzētas pujuenes, ķeizarkroni, flokši, zvaniņi, lauztās sirdis [pulkstenītes un krāšņās sirdspuķes – autoru piezīme], zilās kurpītes, skujiņas jeb nešporkas [sparģeļi – autoru piezīme].*

Arī mūsdienās šie augi tiek uzskatīti par latgaliskajam dārzam raksturīgiem un atrodas populārāko vidū. Izņēmums ir rūtas, kuras respondenti nepieminēja vispār. *Daudzas puķes, ko audzēja dārzos, vienlaicīgi izmantoja arī kā ārstniecības zāles, piemēram, deviņvīruspēku, „padebešu lapas”,*

buldurjāņus, vērmeles jeb pelējus un lupstājus, „trako gulbu” (BDM MZM Nr. 14: 3). 1887. gadā dzimusī Mežinsku sādžas iedzīvotāja Solomeja Mežinska 1955. gadā teikusi, ka *trako gulbu* likuši klāt alum, lai ātrāk noreibtu, bet *vērmeles* un *lupstājus* lietojuši, kad piepūties kāds lops, *padebešu lapu* sakne izmantota pret kašķi, bet *deviņvīruspēks* ārstēja saaukstēšanos, izmantojot ziedus un saknes (BDM ZM Nr. 421: 1). 2009. gadā Ieva Vītola un Signe Pucena, intervējot Donatu Ertu (1919–2010), Annu Anusāni (1922) un Robertu Ertu (1954), Stabulnieku Trokšās pierakstījušas stāstījumu par mītisko *trako kartupeli –trokuo gulba*, kuru likuši klāt alum un izmantojuši arī ārstniecībā, norādot, ka auga lapas līdzīgas kartupeļa lapām, bet ziedi zilā krāsā (<http://www.serde.lv/?q=lv/node/67>). Pētījumā respondenti šo augu minēja vairākkārt, nosaucot arī *trokois buļvs*. Par likšanu klāt alum ātrākai noreibšanai nevēlamiem ciemiņiem vai lai izjokotu, kā arī tiem, kuriem vajadzēja atlīdzināt par izdarīto darbu, bet *gribēja dzert vairāk, nekā nopelnījuši*, stāstīt zināja daudzi respondenti, bet auga literārās valodas nosaukuma noskaidrošana sagādāja grūtības. Vairāki nevarēja pateikt nevienu konkrētu pazīmi, jo zināja tikai stāstu. Respondenti minēja varbūtību, ka tā varētu būt drigene vai velnābols. Bet šo augu ziedu krāsa un lapas neatbilda aculiecinieku aprakstam. Pateicoties Naurtēnu vidusskolas skolotājas Veronikas Dundures un Mežvidu pamatskolas skolotājas Ritas Pintānes atbalstam, izdevās noskaidrot, ka mītiskais augs *trokuo gulba* ir *Krainas dievazāle* (*Scopolia corniolic* Jacq). Vietnē <http://www.latvijasdaba.lv/augi/scopolia-carniolic-jacq/> par šo augu ir tikai norāde, ka tas ir daudzviet Eiropā ieviests un kultivēts sens ārstniecības augs, bet Latvijā kultivēts reti, ļoti reti sastopams savvaļā, tikai mītņu apkaimē.

Ārstniecībā izmantoti arī mazāk tradicionāli augi. Lolita Kozlovska (vecumu nenorādīja) 2011. gadā anketā rakstījusi par latgalisko augu reitīnga otrajā vietā esošo peoniju – *svēto rozi: Stāsta, ka peonijas (nevis rozā, bet tumši sarkanās, šķirni gan nezinu, bet tādas vienmēr auga vecmāmiņu puķudobēs, aug arī tagad latgaļu sētās) palīdz pret nobīli, it sevišķi labi derot maziem bērniem. Agrāk ievāca šo peoniju ziedlapiņas, izžāvēja. Ja bērns bijis nemierīgs, nervozs vai sabijies, pirms gulētiešanas ņēmuši ogļītes (vislabāk tās, kas pirms Lieldienām svētītas baznīcā), likuši nelielā trauciņā, pāri pārkaisījuši sakaltētas peoniju ziedlapiņas, aizdedzinājuši, lai gruzd. Ar aromātiskajiem dūmiem ticis apkvēpināts sirdzējs. Nobīlis pārgājis, nemierīgais bērns nomierinājies.*

Kā latvisko, tā arī latgalisko augu stādījumi ar retiemi izņēmumiem nav vērtība materiālā izpratnē. Tajos nav kartupeļu, kāļu vai burkānu, netiek pieminēti ne rudzi, ne arī lini, kuri citu novadu vecākās paaudzes cilvēkiem simbolizē Latgali. Tādēļ īpašu interesi radīja garšaugu un ārstniecības augu hierarhijā 3.–4. vietā esošie *sīpoli* un *ķiploki*. Pagaidām raksta autori nevar komentēt, kādēļ šie augi ieņem tik augstu vietu. Uzklāstītie viedokļi, ka tā varētu būt ebreju kultūras ietekme, nešķiet īpaši ticama, drīzāk tās varētu būt šo augu ārstnieciskās īpašības un spēja bagātināt vienkāršā ēdiena garšu, tomēr tas pagaidām ir tikai pieņēmums.

Latgalisko kokaugu sortimentā dominē vietējās floras koki. Analizējot brīvdabas muzeja arhīvā esošos plānus, redzams, ka 19. gs. beigās–20. gs sākumā sētās auguši *vītoli* (BDM ZM Nr. 7448), *liepas*, *egles*, *oši*, *lapegles* (BDM ZM Nr. 8966₂). Stādīti arī *ozoli* un *kļavas*. Par latgaliskajiem augiem nosauktās *lapegles*, *vilkābeles*, *tūjas*, *papeles*, *apses*, *karaganas*, *robīnijas*, *grimoņi*, *plūškoki* ir kokaugi, kuri netika minēti latvisko augu sarakstā. Tas ir raksturīgs veco Latgales muižu parku sortiments, tāpat kā citur Latvijā (Cinovskis u. c. 1974). *Lapegles* joprojām saglabājušās arī baznīcu stādījumos (Ziedonis 2006: 46). Jāsecina, ka, tāpat kā par lakstaugiem, par latgaliskiem kokaugiem atšķirībā no

latviskajiem augiem biežāk tiek pieņemti kultūrainavai kopumā raksturīgi augi.

Pirmo vietu latgalisko koku tāpat kā latvisko augu hierarhijā ieņem *liepa*. *Liepas* popularitāti, iespējams, veicina plašāks saimnieciskais lietojums, tā ir draudzīga lauku vides sētai, jo *nenoež citrus augus*, īpaša ir *liepas* vieta mitoloģijā (Roze 2008: 28–30). Jānorāda, ka pētījumā netika nodalīti stādījumos biežāk izmantotie taksoni: *parastā liepa* (*Tilia cordata*), *platlapu liepa* (*T. platyphyllos*), *Holandes liepa* (*T. x vulgaris*), jo respondenti tos visus uztver kā *liepu*. Tas pats sakāms arī par *vītolu* (*Salix*) sugām un šķirnēm. Par *liepu* stādījumiem Varakļānu muižas parkā liecina jau 18. gs beigās veiktie Latgales ģenerālmērīšanas apraksti (Brežgo 1943). Ir ziņas par *liepu* izmantošanu Latgalē ābeļu dārza aizsargstādījumos: *Gaigalavas pogosta Bykovas muižas Brenču Pītera jaunsaimniecībā Mežu dīnā 5. maijā īreikāja jaunū augļu dōrzu. Augļu kūceņus dāvynōja Zemkūpeibas ministrija. Īdēstija 8 ōbelneicas, 15 upenes, apkōrt dōrzam līpas un cerenes* (Latgolas Wōrds 1936a: 2). Par šādu *liepu* stādījumu izmantošanu rakstījis arī Rimants Ziedonis (Ziedonis 2006: 7).

Bērzs, raksturīgs ainavas elements, latgalisko koku sarakstā ieņem trešo vietu aiz *liepas* un *ozola*. *Bērza* īpašo vietu apliecina mūsdienu Latgales kultūrainava, brīvdabas muzejā esošās 20. gs. 20.–30. gadu fotogrāfijas (BDM ZM Nr. 523–525, 540, 546), Latgales ainavu apraksti literātu darbos, A. Svilāna kolekcijā esošās 20. gs. pirmās puses ainavu atklātnes. Latgaļu tautasdziesma „Aiz azara bolti bārzi” gadu desmitiem J. Ivanova, S. Broka u. c. apdarē skanējusi arī koru izpildījumā. Mūsdienās tautasdziesma iedvesmojusi latgaliešu roka dziedātāju Sovvaļņiku kopā ar vienu no raksta autoriem Valentinu Lukaševicu radīt jaunu dziesmu (<http://lakuga.lv/2011/11/03/sovvalniks-i-aiz-azara-bolti-barzi/>), kuras videoversijā *no jauniem un zaļojošiem bērziem veido simboliskus krustus, parādot dzīvības trauslumu un dzīvā nolemtību nāvei. Ikviens krusts ir kādas izdzisušas dzīvības apliecinājums* (<http://tv.delfi.lv/video/BH7adEA3/>).

Lai gan Anna Briška norāda, ka dziesma „Auga, auga rūžeņa” ir viena no populārākajām un visvairāk aranžētajām latgaliešu tautasdziesmām mūsdienās un pētījuma reitingā tautasdziesma „Aiz azara bolti bārzi” nav populārāko vidū (Briška 2010: 148), tomēr *rūžeņu* – maijrozi – kā latgalisko augu respondenti minējuši sešas reizes mazāk par *bērzu*. Vienlaikus atzīstam, ka jautājums par *rūžeņas* patieso botānisko identitāti ir ļoti diskutabls.

Katoļu baznīcas loma latgaļu valodas un kultūras attīstībā ir nenoliedzama, šajā ziņā apliecinot, ka *religiskās un etniskās identitātes dubultapļi cilvēces vēsturē ir atradušies pavisam tuvu viens otram, ja ne pilnīgi noseguši viens otru* (Smits 1997: 5–16). Lai arī katoliskās komponentes ietekme latgalisko augu tēla veidošanā netika atzīta par būtisku, tomēr jāatzīst, ka Smita pieminētā dubultapļu pārklāšanās ir aktuāla arī mūsu pētījumā, jo *bērzs* kā simbols ir arī neatņemama kalendāro baznīcas svētku atribūtika, īpaši Vasarsvētkos un Lieldienās. Īpaši daudz *bērzs* izmantots (atstāts) arī baznīcu apstādījumos (respondentu stāsti; BDM ZM Nr. 526 esošās sešu Latgales baznīcu fotogrāfijas) kopā ar *lapeglēm, ceriņiem, eglēm* u. c. kokiem. *Ceriņi, jasmīni* (filadelfi), *bērzi, lapegles* ir Latgales krucifiksu stādījumos bieži izmantoti kokaugi. Protams, jāatzīmē *bērza* plašā saimnieciskā izmantošana pārtikā, tautas higiēnā un ārstniecībā, tā loma mitoloģijā.

Bērzu stādījumu klātbūtnei mūsdienu kultūrainavā sekmējuši arī vēsturiski notikumi. 20. gs. 30. gados Meža dienās aicināja stādīt kokus, arī tā sauktās *vienības birzis*. Tika aicināts veidot skolu, biedrību un pašvaldību ēku, staciju, baznīcu, brīvības cīnītāju pieminekļu, kapsētu un kazarmu stādījumus, stādīt alejas, arī 1934. gada 15. maija u. c. notikumu atcerei (Latgolas Wōrds 1935: 2). Tika sniegta

informācija par notikušajām aktivitātēm, piem.: *Nagļu skūlas apkārtnē tyka īstodeita jauna vīneibas bērze, kurā īstodeiti 100 bārzi. Apstodeja ar bārzim un krōšņuma kūkim Nagļu skūlu, bazneicu, postu un ceļu molas apm. 1 km garumā, kai arī apmežōja dažas saimnīceibas* (Latgolas Wōrds 1936b: 1). Ikgadējie Meža dienu atskaišu izdevumi biežuma rekordu sasniedza gadu pēc K. Ulmaņa organizētā valsts apvērsuma, jo šis pasākums tika izvēlēts par diktatora popularizēšanas līdzekli. Daudzviet Latvijā 30. gadu *bērzu* stādījumi tautas mutē vēl ilgi tika saukti par *Ulmaņa bērziņiem*.

Meža dienu aktivitātes bija arī objektīvi pamatotas. 20. gs. 30. gadu fotogrāfijās Latvijas lauku sētas redzamas ar nelieliem kokaugu stādījumiem vai bez tiem. Jaunsaimnieki nespēja ātrā laikā izveidot stādījumus. Latgalē tas bija sevišķi grūts laiks, jo līdz 1920. gadam sadalīja tikai 17–18 % Latgales sādžu kopskaita. Ēku pārcelšana uz jaunu saimniecības vietu bija galvenais faktors, kas baidīja sādžiniekus, bet no jauna ēkas bija jāceļ $\frac{1}{3}$ sādžu saimniecību (Malahovskis 2011: 142–150). Šādā laikā nedaudzī domāja par otršķirīgām lietām, piem., stādījumu iekopšanu. Tomēr jau 1927. gadā „Latgolas Zemkūpis” aicina stādīt augļu un citus kokus (Romislovs 1927: 2). Apzinoties ierobežotās iespējas un šauru materiālo rocību, zemnieks tika mudināts lūgt stādus kaimiņiem, lai liktu pamatus jauniem stādījumiem: *Jo nav naudas augļu kūku īgōdōšonai – parostūs kūkus var sadabōt kaut pi kaimiņa, kam ir kaida bērzeite, kaidis mežeņš. Lai vsi stājamēs dorbā – ka šūgōd ikvīnā sātā byutu lykts pamats nōkušim dārzim* (Latgolas Wōrds 1936c: 2). Vienlaikus tirgotavu un audzētavu sēklu un stādu piedāvājums 20.–30. gados bijis plašs un popularizēts sludinājumos arī latgaliski. Piem., „Latgolas Wōrdā” savus piedāvājumus publicēja tādas tirgotavas kā „Fr. Araja sāklu un puču tergotawa Reigā”, „H. Goeggingera sāklu tērgotawa Reigā” (Latgolas Wōrds 1920: 4), citur atrodamas Šoha stādu audzētavas Stopiņos (tagad Salaspils), kā arī vietējo – Višķu, Līvānu Jaundabaru u. c. – stādu audzētavu reklāmas un pat stādu katalogi. Tādēļ izbrīnu nerada 1937. gadā iznākušajā izdevumā „Daiļā sēta” Valsts Višķu dārzkopības skolas daiļdārzniecības skolotāja L. Kriķa un Daugavpils apriņķa dārzkopības instruktora A. Galiņa brīdinājums, ka *lauksaimnieka dārzu nedrīkst izcelt ar svešiem, neizturīgiem un lauku apstākļiem nepiemērotiem augiem* (Kriķis, Galiņš 1937: 19).

Mājas ābele latviešiem vienmēr bijusi neatkarības, patstāvības, turības simbols. Arī latgalisko augu reitingā tā ir augstā vietā. 1936. gadā rakstā „Augļu kūku stodeišana” 1asāms, ka *lauku dzeives izdaiļōšanai ir par vyspōreju lykumu, ka pi katras lauku mojas ir jabyut dažim augļu kūkim. Vacajōs sadžōs augļu kūki beja, bet izejūt vīnsātos, vacī apstōdejumi tyka iznycynoti, bet jauni veļ nav radēti un pagaidom lauku mōjas ir kailas, napieviļcīgas, bez kūku krošņuma* (Gailums 1936: 4). Rakstā sniegti padomi par stādmateriāla izvēli, stādīšanas laiku, vietas izvēli un sagatavošanu stādīšanai, lielāka dārza ierīkošanai un kopšanai pēc iestādīšanas. Bet 30. gadu otrajā pusē jau izteiktas striktas norādes, ka *aizbildināšanās ar līdzekļu trūkumu nav pamatota, jo, stādot plānveidīgi, katru gadu dažus kociņus, jau drīzā laikā būtu košs augļu dārzs* (Kriķis, Galiņš 1937: 13–14).

Apkopojot priekšstatus par latgaliskam dārzam piederīgām krāsām, iekavās norādīta krāsas vieta latviskā dārza krāsu reitingā. Latgaliskajam dārzam raksturīgo krāsu hierarhija izveidojās šāda: dzeltena – 27,2 % (22,2), zaļa – 15,1 % (15,0), sarkana – 14,1 % (14,0), balta – 10,1 % (17,5), oranža – 6,1 % (8,0), violeta – 6,1 % (4,8), zila – 7,1 % (7,2), brūna – 6,1 % (5,7), rozā – 5,1 % (5,6), pelēka – 1,0 % (0), smilškrāsa – 1 % (0), raibs kā pļava – 1 % (mazāk par 1). Būtiskas atšķirības respondentu priekšstatus par latgaliskam un latviskam dārzam piederīgām krāsām netika konstatētas, izņemot balto krāsu, kura par latviešiem raksturīgo tiek mītiski uzskatīta daudzās jomās. Priekšstatus

par krāsu piederīgumu daudzviet valda stereotipi. Bieži zilās krāsas izmantojumu citu novadu latvieši saista ar latgalisko. Iemesls varētu būt zili ziedošie linu lauki un redzētās vecticībnieku sētas (Kursīte 2006: 104).

Kas veidojis priekšstatu par latgaliskajiem augiem? Tāpat kā pētījumā par latviskajiem augiem, priekšstatu par latgaliskajiem augiem – pēc respondentu domām – galvenokārt veidojuši redzētie vecāku, vecvecāku, radnieku, paziņu dārzi un stāsti. Radio un televīzijas ietekmi latgalisko augu tēla veidošanā respondenti atzina par nebūtisku. Savukārt par svarīgāku nekā latvisko augu gadījumā uzskatīta literatūras un klasiskās folkloras ietekme. Tas arī saprotams, jo Latgales kultūras (folkloras, literatūras u. tml.) diskursā valoda ir ieguvusi nozīmīga etniskās identitātes simbola izpratni (Juško-Štekele 2011:114). Latgaļu literātu latviešu literārajā valodā, bet īpaši latgaliski rakstītajos daiļdarbos pieminētie augi ieguvuši latgalisko augu statusu, jo *literatūra audzina arī emocionālo inteliģenci, skolas laikā lasītie teksti palīdz atpazīt sevi kā latvieti un gatavo emocionālai dalībai savā kultūrā* (Beitnere 2003: 5). Literārajos darbos pieminētie dārzos un tīrumos augošie augi kalpojuši par Latgales, dzimtās sētas simbolu, jo, *lai cik tālu latgalietis ietu pasaulē un lai cik ilgi viņš tur būtu, daļu no savas dzimtās zemes viņš vienmēr nes līdzi un patur sevī* (Zeile 2006: 292). To apliecina arī Jezupa Laganovska rakstītais: *Ikreiz, kad lapkritī gadās iet pa kādu Rīgas parku ar tam raksturīgo smaržu, man šķiet, ka es kā mazs zēns atkal esmu ieradies Vacumā lasīt kļavu lapas maizes cepšanai* (Laganovskis 1980: 52). Ietekmi latgalisko augu tēla veidošanā varēja atstāt arī Jāņa Jaunsudrabiņa darbi, jo *latviskais ir latgaliskais un latgaliskais ir latviskais*, turklāt tie (ar nelielu pārtraukumu) vienmēr bijuši skolu mācību programmās. J. Jaunsudrabiņa darbos atrodami 48 dažādi augi no tiem 87, kuri tiek uzskatīti par latviskajiem augiem (Roze 2011b: 169). Bez tam ar Latgali rakstnieku saista īpašas saites (Jaunsudrabiņš 1985).

Jau izlasot tikai izdevumos – „Latgaliešu literatūra” (Kursīte, Stafecka 1996), „Latgaliešu lirikas vēsture” (Valeinis 1998), „Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004” (Salceviča 2005) – esošos daiļdarbu fragmentus, atrodami latgaliskie augi, kuru vidū īpaša vieta atvēlēta līdz šim mazāk pieminētajiem *vītoliem*, kuri literatūrā bieži izmantoti tēva sētas simbolizēšanai, kā arī *alkšņiem*, kārtējo reizi apliecinot, ka latgalietis dzimtās puses ainavu uztver kopumā, nenodalot vērtīgo un mazāk vērtīgo. Pētījums par literatūras un folkloras ietekmi latgalisko augu tēla veidošanā ir apjomīgs un veicams atsevišķi, tādēļ lielāku vērību pievērsām tikai iespējamajai Jāņa Klīdzēja un Annas Rancānes darbu ietekmei latgalisko augu tēla veidošanā: abi tiek minēti starp literātiem, kuri īpaši spilgti atklāj latgaliskās etnentalitātes spektru.

19. gs. beigās–20. gs. sākumā Latgalē sākās urbanizācijas process tā klasiskajā izpratnē. Šajā laikā daudzi sādžu vīrieši devās darba meklējumos uz turīgajām Vidzemes, Kurzemes, Zemgales sētām, Pēterburgu u. c. vietām Krievijā (Matisovs 2010: 23–25). Tā kā zeme bija mazāk auglīga un Latgalē raksturīgas kuplas daudz bērnu ģimenes, daudzi Latgales jaunieši arī vēl 20. gs. 30. gadu vasarās devās peļņā uz Vidzemi, Zemgali un Kurzemi. Atvadu brīdī par dzimtās vietas simbolu kļūst *rudzupuķes* (*naktineicas*, *rudzupuķes*): *Kad Pīters kōp jau vagonā, gaišmotainō skūlōtōja pasnādž jim rudzu puču puškeiti. „Arī svešumā jōpajam leidza dzimtines teiruma smarža,” jei soka* (Klīdzējs 1944: 162). Vai arī, dzīvojot Rīgā, ilgojas pēc dzimtās sētas: *Ē, vēl daudz kas cyts maņ beja tad Reigā apnicis, arī vysas, itiņ vysas piļsātas kastaņas un hiacintes, jo, lyuk, jōs beja dagūšas un smaržōja tikai kristala vāzē uz golda. Jōs nabeja zīdējušas leitam, vātrom, jōs nabeja kūpā smaržōjušas ar rudzupučem un peonijom,*

kaidas es labprāt pīspīžu acim un lyopom, kad maņ straumōja speita pylnas sōp'u osoras (Klīdzējs 1944: 98). Ar *rudzupuķu* palīdzību tiek paustas jūtas lūgumā meitenei – *atsyuti maņ rudzu puķu vainadzeņu nu sova lauka vosorā* (Klīdzējs 1944: 101) – vai līdz ar saņemto vēsti: *vēstulē bija savītis rudzupuķes zieds* (Klīdzējs 1966: 112). Jāatzīmē, ka latgalisko augu hierarhijā *rudzupuķe* atšķirībā no citiem Latvijas floras lakstaugiem atrodas augstā vietā. Naaizmērstules (Rozalijas Tabines) leģenda „Naktineica” (Naaizmērstule 1927: 20–22, 1934: 361–364) ar rakstniecei raksturīgo sentimentu varētu būt atstājusi paliekošu ietekmi pozitīvajā labības lauku nezāles tēla pozicionēšanā.

J. Klīdzēja darbos visbiežāk minētas *priedes, egles, bērzi, alkšņi, apses, ceriņi, jasmīni, oši, vītoli, kārkli, plūmes, ābeles, ķimenes, pīpenes, peonijas, rudzupuķes, purenes, sarkanais un baltais āboliņš, dālijas, rozes, asteres, pūpoli, upenes, zirgkastaņas, brūklenāji, liepas, kļavas*. Spēcīgs, izmantojot augus, ir dzimtās dabas apraksts trimdas latvieša izjūtās, ciemojoties Latvijā (Klīdzējs 1983: 525–526). Augi viņam ir atgādinājums par dzimto pusi: „*Bārzi skaņ vējā. Taipat kai munā pusē...*” *saceja Siļvija* (Klīdzējs 1944: 43). Boņuka un vectēva brauciens uz mežu pēc *bērzu* stādiem un stādīšana aprakstīta romānā „Cilvēka bērns” (Klīdzējs: 1997: 56–57).

A. Rancānes dzejas krājumā „Saules kalponīte” (Rancāne 2005a) atrodami tādi latgaliskie augi kā *liepa, kļava, ozols, bērzs, ieva, paeglis, alksnis*. Krājumā „Zīmes” dārzā *kvēpina floksi* (Rancāne 2005b: 31), savukārt krājumā „Piekdiena” (Rancāne 1986: 10) pieminētas *liepas, kļavas, alkšņi, rožukrūms, pūpoli, sniegpulkstenīši, bērzi, ābele, asteres, ķirši, jasmīni, egles*.

Priekšstatā par latgaliskajiem augiem iespaidu atstājusi latgaļu folklorā. *Brūklenes* un *staipekņi* ir meža augi, bet to lietojums laicīgajos godos (arī baznīcas svētkos) ietekmējis priekšstata veidošanos. *Egles* augstā vietā rangā, salīdzinot ar latviskajiem augiem, iespējams, saistīta ar tās agrāko lietojumu godu rituālos. *Eglītes* izmantotas ne tikai bērēs, bet arī Vasarsvētkos, Jāņos un kāzās, simbolizējot godu divdabīgo raksturu jaunajam pārim, bet – jo īpaši – līgavai: tā bija nomiršana iepriekšējai dzīvei ar atdzimšanu jau precētā kārtā. Tiek norādīts, ka kāzās *eglītes* sprautas jumta galā, jaunajam pārim braucot no baznīcas, simbolizējot sievišķā ienākšanu mājās un auglību (Kursīte 2008: 9–52). Pušķojot kāzu telpas, *iz golda pi dakšu lyka līpu zīdenus, rudzu puķu zīdenus ari* (Rudzītis 2006: 51). Ir norādes par *rūtu, sarkanā āboliņa, rožu* izmantošanu kāzu rituālos (Kursīte 2008: 112). Latgaliskie augi atrodami ne tikai Pētera Šmita sakopoto pasaku 15. sējumā, bet arī mutvārdu folklorā: Melānija Martuzāne atcerējusies pasaku par to, kā Dievs no *liepu* lūkiem radījis zivis, bet velns no striķa – čūskas, piebilstot, ka *šo pasaciņu man stāstīja viena tantiņa, kad es vēl cūkas ganīju. Pasaku grāmatas pie mums vēl nebija atnākušas* (http://www.roots-saknes.lv/Ethnicities/Latvians/FamilyLore/mana_dzimta.htm).

Kopš aizvēstures daba cilvēkam ir bijusi ne tikai druva, drava, klēts un aptieka, bet arī tas lietu, būtnu un parādību kopums, kas veido katras tautas ētisko un reliģisko priekšstatu, kopienas kultūras normu un standartu, vēlāk sauktu par tradīcijām, pamatu. Arī latgaliskie augi joprojām turpina atgādināt nācījas saknes un palīdz uzturēt veiksmes stāstu – katram savu un visiem kopējo.

Pētījums atklāja, ka identitātes zīmes ir maz mainīgas: tāpat kā par latviskajiem, arī par latgaliskajiem augiem biežāk tiek uzskatīti pāris iepriekšējo paaudžu aktualizētie augi, galvenokārt 19. gs.beigās–20. gs. sākumā muižu un zemnieku dārzos audzētie. Šie augi tiek uzskatīti par saviem – latgaliskajiem, lai gan to izcelsmes vieta vairumā gadījumu nav vietējā flora. Vienlaikusuz jautājumu, kam nevajadzētu būt latgaliskajā dārzā, respondentu atbildēs lasāms, ka svešzemju augiem, ar to saprotot vēlākā laikā (pēdējās desmitgadēs) lauku sētās ienākušos augus.

Pētījums parādīja, ka atšķirībā no citu novadu respondentiem latgalietis dzimtās puses ainavu uztver sinkrētiskāk, no tās neizslēdzot augus, kuri kādu stereotipisku priekšstatu vai simbolikas dēļ tajā neiederas, piem., *alkšņi, apses, kārkli* u. c.

Tradīcijas veidojas ilgā laika posmā, bet tām, kuras radās 19. gs. otrajā pusē, bija īpaša nozīme. Rusifikācijas apstākļos tās palīdzēja uzturēt latgalisko identitāti, piem., stādot noteiktas augu kombinācijas, kas atbilda priekšstatam par latgalisko dārzu un tajā esošajiem latgaliskajiem augiem, kuri savu statusu saglabājuši arī mūsdienās.

Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja arhīva materiālos ziņas par Latgales zemnieku sētās audzētajiem augiem, salīdzinot ar citiem novadiem, ir trūcīgas. Viensētu un sādžu dārzu kultūras izpēte varētu būt turpmāko pētījumu uzdevums, jo sādža bija noslēgta kopiena, kura uzturēja latviskas tradīcijas.

Pētījuma gaitā radām vairākus diskutablus un neatbildētus jautājumus. Lai uz tiem atbildētu, skaidri iezīmējas nepieciešamība turpmākajā pētījumu gaitā pēc iespējas vairāk izmantot tiešo kontaktu ar informācijas sniedzēju, kā arī sagatavot vizuālo materiālu – fotogrāfijas, zīmējumus, kas atvieglotu augu identifikāciju un mazinātu taksonomiskās diferenciacijas problēmu, kura parādījās līdz šim veiktajā pētījumā. Piem., kur ir robeža starp *mežrozītēm* un *īstajām rozēm*, kas tiek domāts ar *pūpolvītoli* – *Salix caprea* vai *S. acutifolia x daphnoides* ('Pashal'), vai respondenti diferencē *trauslo vītoli* (*S. fragilis*) un *balto vītoli* (*S. alba*).

Raksts nepretendē uz vispusīgu priekšstatu par latgaliskajiem augiem, par ietekmējošo faktoru izpēti un analīzi. Tas ir turpmāko pētījumu uzdevums, jo, kā apliecina līdzšinējo pētījumu (latvisko augu) pieredze, katrs šāds faktors ir atsevišķa apjomīga pētījuma vai pat vairāku pētījumu vērts.

Raksta autori iecerējuši turpināt dārzu kultūras izpēti, kā arī telpās, dārzā audzēto, mežā, pļavā, tīrumā esošo augu latgalisko nosaukumu vākšanu, augu izmantošanas, saimnieciskās un sociālās nozīmes apzināšanu, kā arī stāstu vākšanu, lai saglabātu šo nemateriālo kultūras mantojumu iespējami pilnīgāku un korektāku. Par daudziem pieejamiem pētījumu materiāliem diemžēl jāatzīst, ka tajos latgaliskie augu nosaukumu fiksēti nevis oriģinālā, bet gan tik latviskotā formā, ka to izmantošana rada aplamu secinājumu risku. Jācer, ka raksts rosinās kopējā pētījumā iesaistīties dažādu nozaru zinātniekus, lai izmantotu dārzā audzēto augu sniegtās iespējas un palūktos uz šo tēmu neierastāk.

Izmantojot iespēju, uzskatām par patīkamu pienākumu izteikt pateicību visiem, kuri atsaucās un atsauksies mūsu aicinājumam dalīties savos priekšstatos un materiālos par latgaliskajiem augiem. Īpaša pateicība Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja darbiniecei Silvijai Jansonei.

LITERATŪRA

[B. a., n.] (1920). *Latgolas Wārds*. Nr. 23. 20. martā. 4.

[B. a., n.] (1935). *Latgolas Wārds*. Nr. 14. 3. aprīlī. 2.

[B. a., n.] (1936a). *Latgolas Wārds*. Nr. 19. 13. maijā. 2.

[B. a., n.] (1936b). *Latgolas Wārds*. Nr. 20. 20. maijā. 1.

[B. a., n.] (1936c). *Latgolas Wārds*. Nr. 16. 22. aprīlī. 2.

Balodis, Agnis (2001). *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga: Neatkarīgā teātra „Kabata” grāmatu apgāds.

Beitnere, Dagmāra (2010). *Valoda un identitāte socioloģijas skatījumā*. www.valoda.lv/

downloadDoc_27/mid_527,sk. 18.05.2011.

Beitnere, Dagmāra (2003). *Pašreferencē latviešu kultūras paradigmā (20. gadsimta 20.–40. un 90. gadi līdz mūsdienām)*. Disertācija socioloģijā. Rīga.

BDM ZM Nr. 14 –Rozenberga, V. (apkopotāja, 1960). *Latgales trūcīga zemnieka sētas apstādījumi. Puķu dārzs*.

BDM ZM Nr. 421 –Feldmane, Dz. (pierakstītāja, 1955). *Teicēja Mežinskis Solomeja, Preiļu raj. Gailišu c. p. Mežinsku sādža*.

BDM ZM Nr. 523–525, 540, 546 – Ramans (1925–1934). *Latgales ainavas. Fotografiju kolekcija*.

BDM ZM Nr. 526 –*Latgales baznīcu fotogrāfijas*. Ģeogrāfa Ramana fotogrāfiju kolekcija. 1926.

BDM ZM Nr. 7448 – Dzenis, J. (zīmējuma autors, 1980). *Abrenes apr. Balvu raj. Rugāju pag. Rugāju c. p. Siliniekos*.

BDM ZM Nr. 8966₂ – Kunnos, J. (zīmējuma autors, 1983). *Voičuka Šakina sētas situācija Jaunlatgales apr. Balvu raj. Šķilbēnu pag. Šķilbēnu c. p. 20. gadi*.

Boldāne, Ilze (2008). Daži politiskie priekšnoteikumi etnisko stereotipu izveidē: Latvijas piemērs. *Vēsture un identitāte*. Rīga: Zinātne.

Brežgo, Boļeslavs (1943). *Latgolas inventari un ģenerālmēreišonas zem' u apkopsti. 1695–1784*. Daugavpils: VI. Lōča izdevnīceiba.

Briška, Anna (2010). Koncepta *rūžeņa* lingvokulturoloģiskais raksturojums. *Via Latgalica Humanitāro Zinātņu Žurnāls III*. 142–153.

Bula, Dace (2011). *Mūsdienas folkloristika. Paradigmas maiņa*. Rīga: Zinātne.

Cinovskis, Raimonds, Janele, Ilze, Skujeniece, Inta, Zvirgzds, Andris (1974). *Koki un krūmi Latvijas lauku parkos*. Rīga: Zinātne.

Dindonis, Pēteris (1939). *Puķkopība*. Rīga: Valters un Rapa.

Dzintines seja jōpodora krōšņōka (1935). *Latgolas Wōrds*. Nr. 14. 3. aprīlī. 2.

Jaunsudrabiņš, Jānis (1985). Mana dzīve. *Kopotī raksti, XV*. Rīga: Liesma.

Juško-Štekele, Angelika (2011). Valodas un runas semantiskās modifikācijas latgaliešu pasakās. *Latgalistikys kongresu materiali, III*. Rēzekne: SIA „Latgales druka”.

Gailums (1936). Augļu kūku stōdeišona. *Latgolas Wōrds*. Nr. 15. 8. aprīlī. 4.

Kemps, Francis (1938). *Latgales likteņi. Ainas no senās un jaunākās pagātnes*. Rīga: P. Puduļa izdevnīceiba.

Klīdzējs, Jānis (1997). *Cilvēka bērns*. Rīga: Sprīdītis.

Klīdzējs, Jānis (1983). *Otrais mūsos*. Ņujorka: Grāmatu draugs.

Klīdzējs, Jānis (1962). *Jaunieši*. Ņujorka: Grāmatu draugs.

Klīdzējs, Jōņs (1944). *Gōjputnu dzīsmes. Stōsti*. Daugavpils: VI. Lōča izdevnīceiba.

Kriķis, L., Galiņš, A. (1937). *Daiļā sēta*. Rīga: Ziedoņa Kukura apgāds.

Kruks, Sergejs (2005). Identitātes nepārtrauktības un realitātes mainīguma reprezentācijas dilemma pagātnes un tagadnes interdiskursīvā mijiedarbībā. *Letonika 13 LZA LFM*. Rīga: SIA „NIPO NT”. 5–15.

Krogzeme-Mosgorda, Baiba (2002). Anketēšanas metode folkloras vākšanā: pētnieka statusa problēma un stāstījuma izveides iespēja. *Cilvēks. Dzīve. Stāstījums*. Rīga: Latvijas Antropologu biedrība. 37–44.

- Kursīte, Janīna (2008). *Kāzas Latgalē*. Rīga: Madris.
- Kursīte, Janīna (2006). Kultūrainava kā daļa no savs–svešs binārās varas sistēmas. *Kultūra un vara*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 103–110.
- Kursīte, Janīna, Stafecka, Anna (1995). *Latgaliešu literatūra*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Laganovskis, Jezups (1980). *Labākais pieminēklis*. Rīga: Liesma.
- Malahovskis, Vladislavs (2011). Sādžas koncepts Latgalē. *Latgalistikys kongresu materiāli, III. Via Latgalica*.
- Matisovs, Ivars (2010). Urbanizācijas procesi un īpatnības Latgalē. *Via Latgalica Humanitāro Zinātņu Žurnāls, III*. 19–35.
- Melluma, Aija, Zariņa, Anita (2011). Sādža kā telpiskās struktūras elements Latgalē. Referāta kopsavilkums. LU 60. zinātniskā konference. 02.02.2011. 12–13.
- Naaizmērstule (1927). Naktineica. *Zīdūnis*. Nr. 3. (31). 20–22.
- Naaizmērstule (1934). Naktineica. *Lauku zīdi*. Rēzekne: Dorbs un Zineiba. 361–364.
- Pranka, Maruta (2007). Identitāte reģionālās attīstības kontekstā. *Spogulis*. Rīga: SIA „N.I.M.S.”. 350–354.
- Pujāte, Signe, Vītola, Ieva (2009). *Nemateriālā kultūras mantojuma dokumentēšana: rokasgrāmata iesācējiem*. Rīga: Mantojums.
- Rancāne, Anna (2005a). *Saules kalponīte*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Rancāne, Anna (2005b). Zīmes. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Rancāne, Anna (1986). *Piektidiena*. Rīga: Liesma.
- Romislovs, Vladimirs (1927). Kas jōīvaroj jaunū sātu ceļut. *Latgolas Zemkūpis*. Nr. 3. 2.
- Roze, Daina (2011a). Anša Lerha-Puškaiša devums dārzkopībā: avoti un stāsti. *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XX starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XIV. Vēsture: avoti un cilvēki*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”. 264–271.
- Roze, Daina (2010c). Anša Lerha-Puškaiša devums dārzkopībā: kultūrainavā un stāstos. *Letonica 20*. Rīga: LZA LFMI. 154–180.
- Roze, Daina (2010b). Augi kā latviskās identitātes zīme. *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XIX starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XIII. Vēsture: avoti un cilvēki*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”. 164–171.
- Roze, Daina (2011b). Jānis Jaunsudrabiņš: folklorā, daba un dārzs kā latviskās identitātes zīmes. *Letonica*. Rīga: LZA LFMI. 157–169.
- Roze, Daina (2008). Liepu lapu laipu liku. *Medības. Makšķerēšana. Daba*. Nr. 7. 28–30.
- Roze, Daina (2010a). Some Plants as a Sign of the Latvian Identity. In: *Balkan and Baltic States in United Europe: Histories, Religions and Cultures*. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences Institute of Folklore Studies. 132–141.
- Salceviča, Ilona (2005). *Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004*. Rīga: Zinātne.
- Smits, Entonijs (1997). *Nacionālā identitāte*. Rīga: AGB.
- Sperga Ilze. <http://www.katolukalendars.lv/materiali/kulturvesture/98-musdienu-latgaliesu-literatura-autori-bez-lasitajiem>, sk. 20.09.2011.

RAKSTI

Rudzītis, Jāzeps (2006). *Latviešu vēstītājas folkloras dzīve tautā 19. un 20. gadsimtā*. Rīga: Zinātne.
 Zeile, Pēteris (2006). *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība.
 Ziedonis, Rimants (2006). *Austrumu robeža*. Rīga: Zvaigzne ABC.
 Valeinis, Vitolds (1998). *Latgaliešu lirikas vēsture*. Rīga: Jumava.

1. tabula. **Latgaliskie augi**
 Table 1: **Latgalian plants**

Vieta latgalisko(latvisko) augu sarakstā	Auga nosaukums	Respondentu sniegtais auga nosaukums latgaliski (saglabāta respondenta rakstība)
Lakstaugi – krāšņumaugi		
1. (2.)	dālijas	jurginys, ģeorgīņis, jurģinis, jorģiņis
2. (1.)	peonijas	pivoneji, pioneji, pionejys, pimonejys
3. (5.) (7.)	asteres miķelīši	astris, astrys mikeleiši, miķeļeiši, veitūleņi, pokrovneiceji, takaļi, salninis
4. (6.)	samtenes	samtuki, samtinis, samtiki, gaiļsekstes, gvozdiķi, lazdnīki
5. (4.)	flokši	flokšy, plokši, cakuļi, veitūleņi
6. (3.)	pīpenes	peipīņes, piepinis, margritas, margrīteņas, peipyunes, romankys
7. (27.)	zilās kurpītes kārsrozes	zilōs tupleitis, kūrpeitis, botiki, bocuki kōršu rūzis
8. (9.)	kliņģerītes ķeizarkroņi	kliņģereitis, modoknys, magatķejis ķeizarkrūņi
9. (32.)	rudzupuķes	naktineicys, naktineicas, rudzu puķes, rudzu pučis
10. (30.) (12.)	magones narcises	mogieņys, mogūnys, mogonys narcizis
11. (24.) (13.)	gladiolas lilijas	gladiolys, gladzūlis lilejys
12. (10.)	krāšņās sirdspuķes	sergys, lautzōs sirds
13. (26.)	kreses	nasturkys, nastrancis, nasturcijys
14. (20.)	īrisi	zūbyni, skaļbi, kalavoji
15. (15.)	tulpes	tulpis
16. (8.)	mārtiņprozes	mōrteņrūzis, mārtiņrūzis
17. (19.)	kalmes	kalaveji, kaloveji, škaļbis
18. (–)	šķeltlapu rudbekijas 'Goldball' (ziemas dālijas)	zīmys jurginis
19. (11.) (–)	mārupūķes sarkanie āboliņi	mairūzeitis sorkonais uobūleņš
20. (16.)	puķuzirnīši	puču zierņi
Ālantes, atraitnītes, baltais āboliņš, begonijas, cinijas, dienziendes, gundegas, guntiņas, jānīši (<i>joncīši</i>), kosmejas, laimiņi, lauvmuķītes, lupīnas, naktsvijoles, neaizmirstulītes, ozolītes, papardes, pulkstenītes, puplakši, saulesactiņas, saulrietēņi, sniegpulkstenītes, studentu neļķes, tīruma atraitnītes, tīruma kosas, vizbulītes, zeltslotiņas, zilsniedzītes.		
Lakstaugi – garšaugi un ārstniecības augi		
1. (6.)	dilles	dillis, kropys, kropi
2. (–)	pētersīļi	pēterzuoles, petruškys

3. (–)	sīpoli	seipūli, seipuly
4. (–)	ķiploki	casnaki, casnāgi
5. (11.)	spargēļi	dīva lini, skujeņas, nešporkas, nešporkys
6. (5.)	kumelītes	romuleņi, romulēni, kumeleitis
7. (4.)	vērmeles	pelieji, peliejumi
8. (12.)	biškrēsliņi	biškriesleņi, čīžmi, čīzmes, čyžnys
9. (3.)	piparmētras	soltuos mātrys
10. (9.)	mārrutki	kreni, hreni, mārrutki
11. (5.)	ķimenes	kimenys, čimini
12. (1.)	lupstāji	lupstuoji
13. (5.)	rasaskrēsliņi	rasines
(5.)	raudenes	
14. (–)	māllēpes	saltlapes, pamōšu lopys
15. (–)	Krainas dievazāle	trokuo guļba, trokois buļvi
Balderiāni (<i>valerjuoni, buldurjuoņi</i>), bazilīki, citronmētras, dekoratīvie kāposti, drīgenes (<i>dridžinis</i>), fenheļi, koriandri, kressalāti, māteres, maurloki, melisas, pelašķi (<i>žyuzaiņis</i>), pipari, rukolas, staipekņi, strutenes (<i>strutinis</i>), tauksakne (<i>gluminis</i>), timiāni, zemenes.		
Krūmi		
1. (1.)	ceriņi	besi, beseni, besakūki, cerenes
2. (2.)	jasmīni (filadelfi)	jasmiņs, jasmins
3. (11.)	ērškšogas	ērškježu kryumi
(6.)	jāņogas	paričkys, parečkas, juoņūgas, juoņūgys, smorodijs
(8.)	ievas	īvas, īvys
4. (7.)	upenes	upinis
5. (4.)	mežrozītes	
(5.)	dievkociņi	dīva kūceņi
6. (3.)	maijrozītes	rūžeņys
7. (–)	īrbenes	īrubīne, īrubine, soldūksnis
	īrbene ‘Roseum’	putiņi, snīga pikas, snīga pykys
8. (9.)	lazdas	lozdys, lozdas
9. (10.)	apiņi	apeiņi
10. (–)	spirejas	majakūceņi
Alkšņi (<i>elksnis</i>), aronijas, avenes (<i>avīkša</i>), brūklenes, bebrukārklīņi, grimoņi, karaganas, kārklī, korintes (<i>korinkas, saussvīdris</i>), krūklī (<i>kazynuojis, kryuklis</i>), pīlādžlapu sorbārijas, plūškoki, sausserži (<i>cauraiskūceņš</i>), smiltsērškšņi (<i>ierškjeziņš</i>), sniegogas.		
Koki (vietējā flora)		
1. (1.)	liepas	līpys, līpas, līpas
2. (2.)	ozoli	ūzuli
3. (5.)	bērzi	bārzi
4. (7.)	vītoli – baltie vītoli	veituly
	pūpoli	pyupūli
5. (4.)	kļava	kļovi, kļavi
6. (9.)	egles	egļes, agļas, eglis
7. (6.)	paegli	paagli, paegli, pjāgles, modžylkas
8. (3.)	pīlādži	cārmyuškys, cārmykškas, peilādži
9. (8.)	oši	ūši
10. (–)	priedes	prīdis, prīdes
11. (–)	apses	apsis

RAKSTI

---

12. (10.)	gobas	gūbys
Koki (svešzemju)		
1. (1.)	mājas ābeles	abēles, uobele, uobelneica
2. (2.)	bumbieres	dulas, grušas, gruškas, bumbīre
3. (3.)	plūmes	šliukas, šlīvas, šļivys
4. (4.)	zirgkastaņas	kaštani, kastaņi, kastaņis
5. (3.)	ķirši	vīšnes, vīšnis, trešneicas
6. (-)	papeles	topoļi, vuocapsis
7. (-)	tūjas	dzeiveibys kūki
8. (-)	lapegles	aizjyuru aļļi, vuoceglis
9. (-)	vilkābeles	kačas
10. (-)	robīnijas	boltō akāceja